

שע"י המכון התורני ירושלים

שמות - תשפ"ד | גליון 56 | הפקה ועריכה: הרב נעם יעקובי שליט"א וצוות המכון התורני

מידת הכרת הטוב

שזו טובה אלא שזה כעין פירעון חוב שחייבים לו, והרי במציאות אין זה חוב אלא טובה, הרי אני מכשיל אותו. שורש הכרת הטוב היא ההרגשה הברורה שלא מגיע לו, ושלא חייבים לו כלום ומה שנעשה עמו היא טובה גמורה, ושורש הכפירה בטובה היא ההרגשה שהכל מגיע לו, שכולם חייבים לו, אם כן אין כאן מציאות של טובה.

הכרת הטוב כלפי בעלי חיים

ובאמת שבתורה הקדושה מצינו הכרת הטוב לא רק כלפי בני אדם, אלא אפילו לבעלי חיים, וכפי שרואים במצות פדיון פטר חמור, שכתוב (שמות יג, יג) "וכל פטר חמור תפדה בשה", דהיינו שבפטר חמור יש קדושה ואסור בהנאה עד שיפדה אותו בשה, ובגמ' בבכורות (ה, ב) כתוב, אמר ר' חנינא שאלתי את ר' אלעזר בבית מותבא רבא [פירש רש"י, בבית מדרש הגדול], מה נשתנו פטרי חמורים מפטרי סוסים וגמלים, אמר לו גזירת הכתוב היא, ועוד שסייענו ישראל בשעת יציאתם ממצרים, שאין לך כל אחד ואחד מישראל שלא היו עמו תשעים חמורים לובים (מעולים) טעונים מכספה וזהבה של מצרים.

והנה במצוה זו (מצוה פ"א בספח"מ לרמב"ם), מונח יסוד גדול בהכרת הטוב, שמשום הטובה שעשו החמורים עם ישראל בצאתם ממצרים, בזה נעשה החמור לחפץ של מצוה עד עולם במצות פדיון פטר חמור, ומזה גם אנו למדים שהכרת הטוב אין ענינה דוקא כלפי האדם שהתכוון לעשות טובה, אלא אף כלפי בהמה שאין לה מחשבה בכוונה, והוא הדין כלפי האדם שלא במתכוון. וגם אין ענינה דוקא כלפי מי שבא מרצונו ועשה טובה אלא אף למי שהוכרח לעשות טובה ועשה.

עוד מצינו בירושלמי (תרומות פ"ח ה"ג), שמסופר על אדם שהיה נוהג כבוד בכלבו, והיה מושיב אותו לידו, וגם כאשר התארח בביתו חכם הושיב את הכלב לידו, כשנשאל האיש לפשר מנהגו התמוה, אשר היה בו משום פגיעה בכבודו של החכם שהתארח בביתו, הסביר כי הוא חב תודה לכלבו ולכן הוא נוהג בו כבוד. הוא סיפר כי הכלב הציל את אשתו לאחר שהותקפה על ידי בני בליעל, ולכן היה מכיר לו טובה, ההסבר התקבל בברכה על ידי חכמינו, שכן הכרת הטוב היא גם לבעלי חיים.

המשך בעמוד 2 באמצע

כביכול, להחריב את העולם! המידות הן יסוד לתורה ולמצוות, וצריך לחפש את הדרך לקיים את המצוה רק מתוך שלימות המידות, וזה מה שאנו לומדים, שאף שיתרו היה חייב לפתוח לו פתח, אף על פי כן אין זה מגרע כלל מחיוב הכרת הטוב של משה רבינו, שהרי כבר למדנו בחובת הלבבות (שער הבטחון פ"ד סוף ח"ג), שהטובה אינה באה מיד האדם אלא מאת ה', ואף על פי כן יש חיוב הכרת הטוב לאדם שעל ידו באה הטובה, ונמצא שחיוב הכרת הטוב הוא אפילו במקרה שלא התכוון להיטיב, מפני שעל כל פנים על ידו באה הטובה.

חומרת מידת כפיות טובה

כתב הגה"צ רבי אורי ויסבלום שליט"א (הארת דרך ח"א עמ' ט), אמרו חז"ל (משנת ר' אלעזר פרשה ז' דף קצו) "כל הכופר בטובתו של חברו לסוף כופר בטובתו של הקב"ה". מידה רעה פועלת בכל הכיוונים, אין שום הבדל אם זה כלפי בני אדם או כלפי שמיא. אדם הכופר בטובתו של חברו הוא כמו אדם הכופר במלווה, מפני שהוא בטוח שהדבר מגיע לו. בן שקיבל טובותיו מהוריו במשך שנים רבות ואינו מרגיש שמץ של הכרת הטוב, מפני שהדבר מובן מאליו שהוריו ייטיבו עמו שהרי הוא בשר מבשרם, הוא כופר בטובה, שאינו חש כלל שקיבל טובה.

כשאין הכרת הטוב "מוטו כל מוסדי ארץ", זו מידה הממוטטת את העמודים עליהם עומד העולם. לכן אמר משה רבינו לבורא ית', שאינו יכול ללכת אל פרעה להוציא את בני ישראל ממצרים ללא הסכמת יתרו, מפני שיש בזה כפירה בטוב שהיטיב עמו, ואין שום היתר לכפור בטובה, אפילו אם גאולת ישראל עומדת בסכנה, והקב"ה הסכים על ידו.

כתוב בפסוק בבראשית (ב, ה), "וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח, כי לא המטיר ה' אלוקים על הארץ ואדם אין לעבוד את האדמה", ופירש רש"י, "מה טעם לא המטיר, לפי שאדם אין לעבוד את האדמה ואין מכיר בטובתן של גשמים", אם אין מי שמכיר בטובתן של גשמים, הבורא ית' אינו מוריד גשם. וכתב המהר"ל (גור אריה, שם), כלומר, ואסור לעשות טובה לאיש שאין מכיר בטובה, ולפיכך כל זמן שלא היה האדם לא המטיר. מבואר שאסור לעשות טובה למי שאין לו הכרת הטוב, והדבר פשוט מאוד, שהרי אם אינו מכיר

"וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיָּשָׁב אֶל יִתְרוֹ חַתָּנוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ אֲלֶכָה נָא וְאֲשׁוּבָה אֵל אַחִי אֲשֶׁר בְּמִצְרַיִם וְאֶרְאֶה הָעוֹדִים חַיִּים וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה לֵךְ לְשָׁלוֹם" (שמות ד, יח).

הכרת הטוב של משה כלפי יתרו

איתא במדרש תנחומא (סי' ט"ז) "בשעה שאמר לו הקב"ה למשה ועתה לכה ואשלחך אל פרעה, אמר לו משה, ריבון העולם איני יכול מפני שקיבלני יתרו ופתח לי את פתח ביתו, ואני עמו כבן ומי שהוא פותח פתחו לחברו נפשו הוא חייב לו".

ומבאר הגה"צ רבי חיים פרידלנדר זצ"ל (שפת חיים, מועדים ח"ב עמ' ע"ד), שמשא רבינו נצטווה לשוב מצרימה, והוא עצמו יודע שבני ישראל במצור ובמצוק ובמצב של פקוח נפש, וכאמרו "אלכה נא ואשובה אל אחי אשר במצרים, ואראה העוֹדִים חַיִּים", ואף על פי כן, במקום למהר מצרימה הוא שב אל יתרו לבקש רשותו, כי נפשו הוא חייב לו.

והנה יש להבין מדוע החשיב כל כך משה רבינו את הפתח שפתח לו יתרו, והלא איתא במדרש (ויקרא רבה פל"ד, ח) "מי הוא שעשה חסד עם מי שחייב לו, יתרו עם משה, ויאמר להן קראן לו ויאכל לחם, רבי סימון אמר בשכרו האכילו, דכתיב וגם דלה לנו".

ועוד דרשו על הפסוק "למה זה עזבתן את האיש קראן לו ויאכל לחם" (שמות ב, כ), למה עזבתן את האיש, שמא ישא אחת מכם, ואין אכילת לחם האמור כאן אלא אשה. וכידוע היה יתרו מוחרם בעירו אחר שעזב את עבודת עבודה זרה, וראה יתרו בזה הזדמנות להשיא את בתו למשה. ונמצא שעשיית החסד של יתרו עם משה היתה מתוך חשבונות של טובת עצמו, ולא עוד אלא שמחויב היה לפתוח פתחו למשה כנ"ל, שהרי משה הציל את בנותיו ודלה להן מהבאר, ואם כן מדוע היה משה מחויב עד כדי מסירות נפש עבור יתרו, ומדוע היה חשוב בעיניו כבוד יתרו יותר מלהזדרז לגאול את בני ישראל ממצרים?

למדנו מזה כלל גדול, הן אמנם משה רבינו מצווה מאת ה' לשוב מצרימה, אך יש להשתדל ולעשות כל מאמץ שלא לרמוס איזו שהיא מידה טובה כדי לקיים מצוה, ולא כאותם האנשים שבעשותם דבר מצוה, אינם מתחשבים באחרים, ועלולים בשם "המצוה"

כ"ט טבת תשל"א: הגאון רבי מצליח חיים כצ"ר בר"ר רפאל מאזוז מגר'בא הי"ד, בעל "איש מצליח"

רבינו ז"ל נולד בדרום תוניסיה, באי התורה ג'רבא, בכ"ו בחשוון תרע"ב, למשפחה מיוחסת של צדיקים וקדושים. ביום המילה קרא לו אביו הרב החסיד ר' רפאל זצ"ל בשלשה שמות: חיים, כדיר, מצליח. כשסיפר אח"כ לרבו (שהיה סגי נהור ולא הופיע בבית המילה) ר' נסים כהן זצ"ל, העירו רבו שראשי תיבות של השמות הם חכם, ובירכו שיזכה לראותו חכם גדול בישראל. ימי ילדותו עברו עליו בכפר אריאנה, מפרברי תונס, הנוודע באוירו הזך והנקי. מחוסר מלמדים טובים שם ובלחץ אמו הצדקת רחל נ"ע, חזרה המשפחה לג'רבא. בגיל 11 החל ללמוד בשקידה עצומה במשך שבע שנים. היה מחונן בשכל צלול, תפיסה חדה ומהירה, דייקנות והתמדה ללא לאות. עוד בגיל 14 כתב תשובות ארוכות שהפליאו את רואיהן. ביניהן תשובה אחת (בענין אם מותר ללמד חשבון וכתב ערבית בבית הכנסת) ששלח אותה לגאון ר' עובדיה הדאיה זצ"ל, והשיבו עליה באורך וברוחב (ונדפסה בשו"ת ישכיל עבדי ח"א). הגר"ע הדאיה חשב שהכותב אליו הוא רב מפורסם יושב כסאות למשפט, וביקשו במכתבו דרך אגב לטפל בהפצת קופות ישיבת המקובלים בירושלים "בית אל"...

לילות רבים היה ניעור עד הבוקר וכותב חידושי תורה ארוכים ועמוקים לאור עשית כהה (חשמל לא היה אז בג'רבא). מתפלל שחרית בהנץ וחוטף תנומה קלה עד שעת השיעור. רבו המובהק היה מרן הגאון ר' רחמים חי חויתה

הכהן זצ"ל (מח"ס שו"ת שמחת כהן ועוד).

בשנת תר"ץ התחתן. אז ביקשו ראשי קהילת תונס לשלוח להם ת"ח מומחה להרביץ תורה בישיבת "חברת התלמוד" (מיסודו של הגאון ר' שלמה דאנה זצ"ל, מח"ס שלמי תודה). לפי המלצת רבו מהרח"ך ומרא דאתרא מוהרמ"ן זצ"ל, נסע רבינו לתונס והרביץ תורה לעדרים במשך 13 שנה. הוא זכה להעמיד תלמידים נכבדים, ביניהם מו"ר הרה"ג ר' יצחק בוחניך זצ"ל (מח"ס ויאמר יצחק על הש"ס ושו"ת, וספר בני חי - הלכות לנוער, שהופיע שוב במהדורא שניה ע"י מכון הרב מצליח בני ברק) והרה"ג המדקדק ר' דוד ברדא זצ"ל, ועוד. באותן השנים היתה תקופת מיתון בתונס והוכרחו להוריד לו רבע מהמשכורת החדשית (!). ראה רבינו את עצמו בצער גדול, החליט ללמוד מלאכת השענות אצל שען מומחה בשעות אחדות בשבוע, ותוך שבעה חדשים למד אומנות זו על בוריה. הוא היה אומר: עשיתי כעצת חז"ל שאמרו, לעולם ילמד אדם מלאכה נקיה וקלה...

מאז הוכרח לעסוק בשעותיו הפנויות במלאכה להביא טרף לביתו, וקיים בזה מאמר חז"ל גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים. אעפ"כ לא זז מחבבה, וכל אימת שמצא די סיפוקו, הגה בתורת ה' באהבה עזה, ועדות לכך חידושי תורתו הרבים מאותה תקופה. עם כל ידיעותיו וכשרונותיו במילי דעלמא, ההביל את הכל לעומת העמל והשקידה בתורה, ומרגלא בפומיה: "הבנת עומק כוונת רש"י בדיבור אחד שוה את כל חכמות העולם הזה".

דייקן גדול היה בכתב ובדיבור. פעם כתבתי בילדותי הגהה אחת בגליון ספר שער המלך (הלכות מקואות, בכללי ספק ספיקא) בזו הלשון: "עיין להרב משנה למלך פ"ג דשגגות". והכתב היה דומה מאד לכתב אבא זצ"ל. לאחר זמן ראה אבא את ההגהה וחשב שהיא כתב ידו, אח"כ התבונן מעט ואמר: "זו לא שלי, אני לא הייתי כותב פ"ג דשגגות, אלא פ"ג מהלכות שגגות". עד כדי כך דייקן...

בשנת התש"ה התפטר ממשרתו בחברת התלמוד כי לא יכול לעמוד במשכורת העלובה שקיבל (2000 פרנק לחודש והוא זקוק לששת אלפים, ומפרנס שש נפשות, והיה משלים במלאכת השענות ואין הקומץ משיבע), ועסק במסחר. עד חצות היום היה עוסק בפרנסתו, ומשעה 1 אחה"צ עד 10 בלילה הסתגר בביתו ועסק בתורה בשקידה (פרט לתפלת מנחה וערבית בביה"כ). לימים, היה מצביע על דברי הרמב"ם (פ"א מהלכות תלמוד תורה הי"ב) "היה בעל אומנות והיה עוסק במלאכתו שלש שעות ביום ובתורה תשע", ואמר: היום הלואי שיעשו להפך... תלמידים רבים באו אליו ליהנות מתורתו ללא תמורה כספית, כי שונא בצע היה עד תכלית, ואם נתנו לו לא קיבל.

בשנת התש"ז הפציר בו הרב"ד ר' חיים בלעיש זצ"ל להציג מועמדותו לדיינות בבית הדין הרבני בתונס (טריבונאל ראביניך), והצליח במבחן באופן נעלה מאד. הוא היה מנסח ועורך מאות פסקי דינים (שהעתקם שמור בדינו), והתמחה מאד בחקירת עורכי דין ובעלי דין ערמומיים

המשך בעמוד 3

המשך מעמ' 1

וכך מצינו עוד בשיטה מקובצת (ב"ק צב, ב), שמביא בשם הר"י מיגאש שסיפר על רבו הר"ף זצ"ל שחלה, ולצורך בריאותו התאכסן אצל אדם אחד שהיה לו מרחץ בביתו ונהנה ממנו זמן מה עד שהבריא, ובמשך הזמן ירד אותו אדם מנכסיו, עד שהוצרך למכור את המרחץ, והיה צריך לשום את שוויו כדי לתת לבעלי חובותיו, ואמר הר"ף לא אדון ולא אורה במרחץ זה, לא במכר ולא בשומא היות שנהניתי ממנו. וממשיך וכותב שם שאם כך עשה בדומם שאין לו הרגשה, כל שכן וקל וחומר בני אדם המרגישים בהיזק ובתועלת שיהיה זה שנאו לעשות, והעושהו יוצא משורת המוסר ודרך ארץ, ומפרש שזה מה שאמרו שלא ידון אדם למי שאוהבו, שאם ידון אותו כפי שורת הדין היה בזה משלם רעה תחת טובה, ואם היה זה במי שקיבל הנאה מבשר ודם, כל שכן וקל וחומר כלפי ה' יתברך שממנו נשפע הטוב הגמור שראוי להודות לו הודאה גמורה ולא יעשה מה שיקניטנו, ולא מה שהוא שנאו לו. (מתוך ספר "עבודת הפרשה")

ענין הכרת הטוב כלפי דומם ויותר מזה מצינו, שאף לדומם יש להכיר טובה, כמו שכתוב בפסוק (ז, יט) "ויאמר ה' אל משה אמור אל אהרן קח מטך ונטה ידך על מימי מצרים... ויהי דם" וגו', ופירש רש"י, לפי שהגין היאור על משה כשנשלך לתוכו, לפיכך לא לקה על ידו לא בדם ולא בצפרדעים ולקה ע"י אהרן. וכן במכת כינים נאמר (ח, יב) "ויאמר ה' אל משה, אמור אל אהרן... והך את עפר הארץ והיה לכןם", ופירש רש"י לא היה העפר כדאי ללקות על ידי משה, לפי שהגין עליו כשהרג את המצרי ויטמנהו בחול ולקה על ידי אהרן". מימי מצרים ועפרה דוממים המה, ואף על פי כן מאחר ונעשה בהם שימוש והופקה מהם תועלת, שוב מחוייבים כלפיהם בהכרת הטוב. רואים מכאן לימוד עצום, שהכרת הטוב אין ענינה רק כלפי נותן הטובה, אלא כדי להשריש בעצמו את מידה זו, להכיר טובה לאותו דבר שעשה לו טובה, ולכן אף שהדומם איננו מרגיש כלום, אבל האדם מחזק בלבו שעליו לחיות בצורה של הכרת הטוב.

כלפי הכרת הטוב לבעלי חיים, מפורסמת התמונה על הגה"צ רבי אליהו לופיאן זצ"ל, כיצד נותן חלב לחתול אחד, ונראה מהתמונה כי רצה לקיים בעצמו את מידתו של הקב"ה "ורחמיו על כל מעשיו". אמנם בספר "במחיצתם" (ח"ב עמ' 409), מביא מנכדו ששמע מרבינו את סיבת הדבר, שהחתול הוא הובא לשיבה כדי שיחסל את העכברים הרבים ששרצו בה, משנודע הדבר לרבינו הלך בעצמו להביא חלב לחתול זה, תוך שהוא מסביר כי הוא חייב זאת מדין הכרת הטוב על עבודתו של החתול, ואפילו שחתול זה עשה להנאת עצמו באכילת העכברים, אין זה פוטר את הנהנה ממנו מהכרת הטוב.

עוד יש להדגיש לגבי הלימוד מפטר חמור, בעיקר לימדה כאן התורה שמידת הכרת הטוב היא לא רק כלפי עושה הטובה עצמו, אלא כלפי כל בני מינו, ועוד שאין שיעור זמן בהכרת הטוב, וזהו חיוב נצחי לדורי דורות לבאים אחריו כמו שנאמר "וכל פטר חמור תפדה בשה" וגו'.

למיניהם, כשהאמת היתה צפה ועולה מאליה כשמן על פני המים. הוא היה אומר, שאותן שלש שנים שעסק במסחר הועילו לו להכיר מעשי בני אדם ותחבולותיהם, והזכיר תמיד את דברי הגר"א (באדרת אליהו פרשת שופטים) שהדיין צריך להיות מופלג בשני דברים: צריך להיות בקי בכל חדרי התורה, ובעניני העולם צריך להיות פיקח בכל עניני ערמומית כדי שיבין את האמת, ור' יאשיהו (בסנהדרין דף ז' ע"ב) דרש "דינו לבוקר" שצריך להיות פיקח בכל ערמומית העולם ומלואה, ושיהא האמת ברור לו כבוקר למען לא ישלחו בו פועלי און ידי ערמימותם, ור' חייא דרש "אמור לחכמה אחותי את", שיהא בקי בכל חדרי תורה כדבר הזה שידוע לכל שאחותו אסורה. ע"ש. ודפח"ח.

היה שנון וחרף מאד. לכל שאלה ידע לתת תשובה קולעת וחדה על אתר. פעם התלונן איש בפניו ושפך את מרי שיחו על בנו שאינו הולך בדרך טובה וכו', להפתעתו ענה לו בשאלה: כמה גובהו של בנך? השיבו: מטר וששים. שאלו עוד: כשנולד כמה היה גבהו? אמר לו: 40 ס"מ. השיבו רבנו: לו חניכת אותו מעת היותו בגובה 40 ס"מ לא היית סובל עכשיו כשגבהו מטר וששים...

פעם הלך לקנות דגים במוצאי שבת ליל עשרה בטבת, שחל באותה שנה בחג המולד של הנוצרים (כמדומה בשנת תשט"ז), פגשו יהודי פשוט בשוק ואמר לו: בודאי כבוד הרב קונה דגים לכבוד "חג המולד". השיבו: אני קונה דגים בגלל הצום של מחר. "איזה צום?" תמה השואל. "צום על חורבן בית המקדש שהחריבו הנוצרים", ענה לו. מפקחותו היה שלא לבקש ממוכר הדגים ק"ג אחד או שניים, אלא מספר מסוים של דגים, כי בחו"ל לא היו נותנים הגוים מוכרי הדגים לבחור (ומה גם לרב יהודי, שהכרת פניו ענתה בו) והיו בוחרים לו הדגים הרזים והכחושים, אבל כשינקוט מספר כך וכך, המוכר בוחר דוקא הגדולים והשמנים למען הוסיף במשקל, וזו היתה כוונתו...

מספר יהודי אחד [ר' ברוך חורי ז"ל], שהיה פעם אחת בתונס תופר בגדים בערב פסח אחר הצהרים. עבר רבינו ז"ל על יד חנותו והעיר לו שאסור לתפור. השיבו: רבי, אני עולה לארץ ישראל לאחר הפסח, ואני תופר כעת בגדים שלי. אמר לו: אפילו אתה נוסע לעולם הבא אסור לך לתפור... עמד מיד וסגר את החנות. היה לו אופי חזק לכבוש יצרו באופן נפלא, ותמיד היה חוזר על דברי ר' יהודה הלוי: "ואיכה אעבוד יוצרי בעודי אסיר יצרי ועבד תאוותי" כשהוא מדגיש את המלים האחרונות. מספר מו"ר הרה"ג ר' יצחק בוחניך זצ"ל שלמד אצלו בשנת תר"ץ, שמעולם לא ראו אותו

בקיץ שותה מים קרים, וכשהיו כולם בישיבה ממלאים כדיחרס במים שיתקררו, היה רבנו ז"ל משיבם (לחכם כנראה באופי חזק): "תראו שאני שותה רק מים מן הברז, ואינני להוט כמותכם אחרי מים צוננים". אולם מו"ר התפלא לשמוע שגם רבינו בביתו שותה לפעמים מים קרים בקיץ...

היה מתון ובעל שיקול הדעת באופן נפלא, ומרגלא בפומיה: מתון מתון ארבע מאה זוזי שויה (ברכות דף כ' ע"א). פעם בא מישהו והציע לו להעביר כספים לצרפת ע"י קונסול אחד. שאל רבינו פרטים ופרטי פרטים, והמציע הגיע למבוי סתום ולא יכול להמשיך. אמר לו: "עד כאן תחום שבת, אם אינך יודע לענות עד הסוף, לא ירד בני עמכם". בסופו של דבר נתפס אותו המציע וחבריו לכלא, כי החוק בזמנו אוסר להוציא כספים מתונס, וצדיק מצרה נחלץ.

היה בקי בסידור הגיטין והלכותיהם לכל פרטיהם. ומשנת התשט"ו היה ממונה בביה"ד הרבני למסדר גיטין יחידי בעיר. השתדל לפשר ולהשכין שלום בין מאות זוגות שבאו לפניו וטרח מאד בזה, ולא סידר גט אלא כשאפסו כל הדרכים לשלום. [כמדומני מתוך 600 זוגות שעמדו להתגרש, התגרשו בפועל רק 146 זוגות, וסימניך: קמ"ו בניה ויאשרוה]. בית הדין הרבני נסגר לחלוטין בתשרי תשי"ח, ואחרי 3 שנים קיבל רבינו פנסיה. אז החליט לייסד ישיבה בשיטת רבו הגאון זצ"ל ועל שמו "כסא רחמים" (רבו ז"ל נלב"ע ביר"ד בשבת תשי"ט, בסוף ימיו כיהן כרב מושב ברכיה על יד אשקלון), ואכן פתח את הישיבה בכסלו תשכ"ג עם פנימיה חנינם לתלמידים. ולמרות שהוא היה המייסד והמנהל וראש הישיבה, לא נהנה ממנה בשוה פרוטה, והכל עשה לשם שמים, וחי בסוף ימיו מקצבת הפנסיה (30 דינר לחודש) בדוחק רב. את תלמידיו חניך ברוחו ודרכו והקפיד שלא ילמדו לימודי חול בילדותם (חוץ מחשבון וכתביה. את הדקדוק והעיבור העריך בתור לימודי קודש) עד שימלאו כריסם בש"ס ופוסקים. לאלה שניסו לפתותו להוסיף לימודי חול וכו' ותמורת זה יתמכו בישיבה ביד רחבה, היתה תשובתו החדה: המשנה אומרת האשה נקנית בכסף, גבר אינו נקנה בכסף...

שופטים ועורכי דין גוים כיהודים העריצוהו על רוחב לבו ותבונתו העמוקה. הוא השיג רשיון לפתיחת הישיבה שלו בתונס בתור בית מדרש גבוה פרטי לתלמוד (מה שלא קיבל שום מוסד אחר בתונס). כמו כן השיג רשיון לקצירת חיטה למצה שמורה, וכמה שנים היה הוא המשביר היחידי לכל ערי תוניסיה. הרב פינסון (ראש מוסדות חב"ד) בתונס ורבי ג'רא לקחו באמצעותו חטים

למצה שמורה, והוא עצמו חילק "סדרים" (שש מצות שמורות) בערב פסח חנינם לכל דורש. הקפיד על מבטא ברור וצח בתפלה וקריאת ס"ת (וגם בשפת הדיבור שלו) לפי כל כללי הדקדוק על פי ספר "לחם הבכורים". כל האותיות נשמעו מפיו צחות ובהירות כנתינתן מסיני. כתב מאות תשובות בהלכה, וביניהן קונטרסים רבים ועמוקים בעניני מקואות, פסיק רישיה, ברירה, ירושות ומתנות (וביניהם נתפרסמו בדפוס בשו"ת איש מצליח). וחיודושי ש"ס לאין מספר.

קדוש מבטן היה. מספרת מרת אמנו הרבנית (ת"מ) שהיתה גם בת דודו, שעוד לפני גיל בר מצוה היה נזהר מאכילת אפונים (הנקראים בערבית "חומץ" ובערבית ישראלית "חומוס") של גוים וזלאבי"ה של גוים כדעת האר"י ז"ל, אף שרוב הפוסקים נטו להתיר, וכן אבותיו ודודיו נ"ע היו אוכלים. ביום שלא נאמר בו כי טוב, א"ך בטבת תשל"א (הוי אנהם מצרי ואנקמה מאויבי לפ"ק), בצאתו מבית הכנסת אחרי תפלת שחרית כותיקן (אגב, מצוה שטרח בה לבססה ולקיימה במשך 12 שנה, והוא היה מייסד המנין היחידי בתוניסיה לתפלת הנץ), נרצח רבינו בעוונות הרבים בשלש יריות אקדח ע"י ערבי פלשתינאי ברחוב. הודות למוקיריו ומכיריו הרבים בארץ ובחול, הועלתה גופתו הקדושה ארצה והוטמנה במעלה הר הזיתים. כן הועברה ישיבתו וספרייתו לארץ הקודש, והישיבה "כסא רחמים" מנוהלת ע"י בניו שליט"א בבני ברק.

מספר ר' דוד חניה הי"ו (ש"ב וחזן בקריתיים), שאשתו לא נכנסה להריון בשנה ראשונה, והרופא אמר בגלל הביוץ המוקדם ונתן תרופות לחודש הבא וכו'. בחלומו ראה את רבינו ז"ל תוקע בשופר על פתח בית הכנסת הגדול בקריתיים, ובירכו שיצליח בכל דרכיו. ואכן בו בחודש נתעברה אשתו שלא כדברי הרופאים. כן מספר אחד מתלמידיו [הרה"ג חיים פרץ הי"ו] בצרפת, ששמונה שנים לאחר נישואיו לא נפקד בזרע של קיימא. והנה ראה את רבינו בחלום וביקש ממנו ובירכו בבנים זכרים, ובאותה שנה נתעברה ונפקדה אשתו בבן זכר. ואכן התלמיד הנ"ל בא ארצה לביקור קצר ותרם סכום נכבד להוצאת ספרי רבינו. כמו כן נראה רבינו בחלום למקורביו אחרי נסים שאירעו במשפחה [וביניהם לבתי גאולה ת"מ שניצלה מתאונת-דרכים קשה בסיון התשמ"ב בהיותה בת שבע שנים] ורמז להם שהוא השתדל בעדם שם למעלה (ועיין בכף החיים סימן ר"ח סק"ח). כן אמר, שהוא משתדל בעד הישיבה שלו "כסא רחמים", שתעלה ותשגשג בגשמיות וברוחניות. זכרו לברכה לחיי העולם הבא ונשמתו צרורה בצרור החיים, וזיע"א.

(מגדולי ישראל - הגאון רבי מאיר מאזוז שליט"א)

ברכת "שלא עשני אשה" בפני אשתו

אם ראוי לברך ברכת "שלא עשני אשה" בפני אשתו, בכדי שתענה אמן, או שאין הדבר ראוי דהוי כלועג לה, והוי כלועג לרש. לכאורה היה נראה דהוי כאילו לועג לה. אכן יש לחלק דאשה אינה דומה לרש דהיינו לבר מינן רחמנא ליצלן, שהרי היא מתחילה לא נצטוית כלל. ועוד דבר מינן רחמנא ליצלן כבר אינו יכול לקיים מצוות, אבל אשה הרי הרבה מצוות יש לה חוץ מכל מצות עשה שלא הזמן גרמא, וכל הלא תעשה יש לה, וגם מסור בידה מצות הדלקת נר שבת ומצות נדה וחלה, וגם איתא בגמרא (ב"ק פב, א) אשה משכמת ואופה כדי שתהא פת מצויה לעניים.

קשר ציצית שמתרופף אם ממעט בשיעור י"ב גודלין

בחוטי ציצית שמצוי שהקשר האחרון מתרופף ועיי"ז לכאורה מתמעט שיעור הי"ב גודלין, האם באופן שעי"ז אין שיעור י"ב גודלין ברוב החוטין יהיה אסור ללובשו עד שיתקנם. אע"פ שמתרופף אין זה ממעט בשיעור הי"ב גודלין. ובפרט שאין הדבר ברור מהיכן מודדין את הי"ב גודלין, דבביאור הלכה (סימן יא סעיף ד' ד"ה יותר ארוך) מצדד שרק לכתחלה מודדין לאחר כל הקשרים, אבל בדיעבד די אם רק לאחר קשירת החוליא הראשונה יש בהחוטין שיעור י"ב גודלין. ולפי זה ודאי שאין לחוש כשמתרופף הקשר האחרון.

הכנסת טלית לבית הכסא

בענין שאלתך אודות טלית גדול שאין להכניסו לבית הכסא (סי' כא ט"ז סק"ג ומ"ב), נראה דסגי לזה בכיסוי אחד, אבל אם הוא הכיסוי המיוחד שלהם, כגון גרתיק לטלית, יכניסו בעוד כיס (שקית נילון). וכתבתי מזה בס"ד במקום אחר (שו"ת משנ"י ח"ט סי' ו) דאינו מכבוד המצוה שיכנס עם טלית בגרתיקו לבית הכסא,

לכן צריך שני כיסויים.

הנחת סידור על בתי התפלין

דין קופסאות התפלין של יד ושל ראש, אם יש להם קדושה. ואם מותר להניחן זה על יד זה ולהניח הסידור עליהם כעין סטנדר. ואם מותר להניחן על הסידור.

כתב בשו"ע (סי' קנד, ג) "תשמישי קדושה כגון תיק של ספרים ומזוזות ורצועות תפלין" וכו'. ובמשנ"ב (שם סק"ז) דהוא הדין לתיק שלהן, וראה בשעה"צ (שם סק"ז). וא"כ מפורש לנו שהם רק תשמישי קדושה, וכל שכן בשל יד שיש לה קופסא פנימית בתוכה. וא"כ מותר להשעין עליהם את הסידור, שהרי הסידור היא קדושה עצמה. וגם מותר להניח הקופסאות על הסידור להחזיק הדפים מפני הרוח וכדו', שאינה ביזיון לסידור כיון שלצורכו הניחן עליו אלא משתמש בהם לצורך הבתים.

חשש מחיקת אותיות בתפילין שמונחות כנגד השמש

אודות בעלי רכבים שמשאירים התפלין שלהם ברכב ומתחממין מהשמש ובפרט בימות הקיץ, אם יש לחשוש למחיקת האותיות, וצריכים לבדוק אם לא נמחק.

הגם שנוכח לבדוק במקום דאיכא חשש, וכמו שכתב "משנה ברורה" (סימן לט ס"ק כ"ו) בשם "מגן אברהם" דאף שיש חזקת כשרות בתפילין, מכל מקום נכון לבדוקן מפני שמתקלקלין מפני הזיעה. אבל בדיעבד לא חיישנן מעיקר הדין למחיקת האותיות, וכסתימת השולחן ערוך (שם י), שתפילין שהוחזקו בכשרות אינם צריכים בדיקה לעולם. אבל ראוי לבעל נפש לחוש ולבדוקן מזמן לזמן.

אכן כדאי מאד להתריע על כך שלא להניחן ברכב, דרך ביזיון, וכל שכן שלא להניחן במקום דיכול לבוא לחשש מחיקת אותיות.

איש וביתו באו

וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרַיִם אֶת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ (שמות א, א). הנה הכתוב הזה בא ללמד אותנו דרך בחיים, מהו הסוד שעם ישראל נשאר קיים? "ואלה שמות", אותם השמות המעידים על צדקותם ויהדותם, כיצד החזיקו מעמד בגלות הקשה הזאת במצרים מאות בשנים, מגלה לנו הכתוב אתם יודעים מה הדבר ששמר עליהם, "איש וביתו באו", לא באו לבד כי אם כל אחד בא עם אשתו ומשפחתו, המשפחה שמרה על הבית שלא יתמוטט. כשאדם בא לבד, בהכרח ילמד מן החברה ומן הסביבה, כי אין לו לאן לפנות ומי שישמור עליו, בהכרח שיתבולל ויתקלקל, אבל כאן "איש וביתו באו", כלומר, באו כל אחד עם משפחתו ואשתו שמרה עליו, ועל ידי כך עם ישראל נשאר חי וקיים. ומזה אנו צריכים ללמוד דרך חיים שלא לשלוח את הבן לבד מחוץ למסגרת המשפחה מעיר לעיר אלא אם כן הוא נשוי עם אשה כשרה, ושיהא תמיד עם מסגרת המשפחה, וזה ישמור עליו.

(קול יהודה - רבי יהודה צדקה)

*

וַיָּמָת יוֹסֵף וְכָל אָחָיו וְכָל הַדּוֹר הַהוּא, וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׂרְצוּ וַיִּרְבוּ וַיַּעֲצְמוּ בְּמַאד מְאֹד וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ אֹתָם (שמות א, ז). לעיל סוף פרשת ויגש כתיב "וישב ישראל בארץ מצרים בארץ גושן ויאחזו בה ויפרו וירבו מאד", וכאן כתיב "וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד ותמלא הארץ אותם". עיקר ההפרש בין שני הפסוקים הוא, התם כתיב "וישב ישראל בארץ מצרים בארץ גושן שבכל מדינת ארץ מצרים לא ישבו כי אם בארץ

גושן, ולא התראו בחוץ שלא להתחבר עם עמי הארץ, אמנם הכא אחר "וימת יוסף וכל אחיו", שמתו הזקנים, כתיב "ותמלא הארץ אותם", שבכל מקום היו מתפזרים לראות בבנות הארץ ולהדמות למעשיהם (דרשות צ"א: ד"ה ויחי).

טובת המילדות בריבוי העם

"וַיִּיטֹב אֱלֹהִים לְמִילֵדַת וַיִּרֶב הָעָם וַיַּעֲצְמוּ מְאֹד, וַיְהִי כִּי יֵרְאוּ הַמִּלְדֹּת אֶת הָאֱלֹהִים וַיַּעַשׂ לָהֶם בָּתִּים" (שמות א, כ-כא).

קשה מה הטבה היא למילדות בריבוי העם. וי"ל על דרך שאמרו חז"ל (אבות פ"ד מ"ב) שכר מצוה מצוה, פירוש שכר מצוה הוא שיוכל לעשות עוד מצוה. והכא נמי על ידי שקיימו תחלה מצוה אחת להחיות ילד אחד לאשה אחת, עתה נתרבה העם וילדו ששה בכרס אחד, וזכו להחיות ששה ילדים לאשה אחת, וזה להם הטבה גדולה שמקיימות מצוות רבות אלה, וזהו "וייטב אלקים למילדות", ומה היא ההטבה, "וירב העם" (ח"ס ו' ד"ה אמנם. תו"מ ג ד"ה וייטב).

*

כתב רש"י: וייטב אלוקים למילדות, מהו הטובה. "ויעש להם בתים" בתי כהונה לוייה ומלכות וכו'.

וצריך ביאור, למה הפסיק הכתוב ב"וירב העם ויעצמו מאד", ולא פירש מיד את ההטבה ד"ויעש להם בתים". ויתכן דגם זה היה נחשב אצלם טובה מה שעלתה בידם להציל נפשות ישראל "וירב העם", שלא עשו כן רק משום הצלת נפשות על פי ההכרח, אלא היה רצונם לראות בריבוי העם, ואפשר דאדרבה דוקא בשל כוונתם הטהורה במעשה ההצלה, זכו לשכר ד"ויעש להם בתים". (משלחן רבי אליהו ברוך - רבי אליהו ברוך פינקל)